

Василь Кметь

Історичні студії у Львівській єзуїтській академії (1661–1773)

У статті на прикладі Львівського єзуїтського колегіуму простежено тривалий процес поступового запровадження історичних студій до моделі шкільництва Товариства Ісуса. Ця модель, закріплена незмінним до ліквідації Товариства освітнім статутом 1599 р. «Ratio Studiorum», формально не передбачала викладання історії як самостійної дисципліни, однак певні знання про минуле учні отримували впродовж усього курсу навчання. У першій половині XVII ст. джерелом таких знань були тільки античні автори, чії тексти слугували за взірці при вивченні латинської мови й риторики, а також за криницю набуття «eruditio». Разом з тим, оскільки в «Ratio Studiorum» не було прямих заборон щодо використання творів нової історіографії, викладачі могли проявляти власну ініціативу, аби давати молоді ширше коло знань. Зокрема, велику роль у поширенні такої «свободи викладання» зіграли бібліографічний поради́к Антоніо Поссевіно (I вид.: Рим, 1593), де вперше радилося доповнювати лекції працями «нових» авторів, а також перший підручник нової історії для єзуїтських шкіл Ораціо Торселіні (I вид.: Рим, 1598). У Львові промовистим доказом зміни ставлення до історії стали написані в 1660-х рр. перші праці професорів колегіуму Мацея Велевича та Яна Зуховича з описом актуальних подій. Тоді ж, під тиском запитів суспільства, у курсах риторики стали виопуклювати політичне ораторство — з акцентом на необхідних у тогочасному його жанрі знаннях генеалогії, геральдики, історичної географії, історії права та «національного минулого». Ці новації знайшли продовження упродовж кінця XVII — середини XVIII ст. у низці праць львівських професорів та в уживанні ними західних підручників історії (у статті те й те детально розглянуто). У такий спосіб запровадження у Львові з 1739 р. історії як окремої ділянки студій стало логічним підсумуванням перемін, що поступово нагромаджувалися.

Ключові слова: історичні студії, Товариство Ісуса, Львівський єзуїтський колегіум.

Традиція викладання та дослідження історії у Львівському університеті сягає витокami його найдавніших сторінок — від єзуїтської школи, заснованої 1608 р., до поступової формалізації науково-освітніх пошуків у єзуїтській Академії з 1661 р. Попри досить пізні виокремлення історії як навчальної дисципліни (її, у процесі реформування освіти Товариства Ісуса, почали викладати лише з 1739 р.), історичні знання були невід’ємно присутні у навчальній та виховній системі. Адже і канон риторики, і специфіка вивчення античних, а з XVIII ст. нових (німецької та французької) мов, і студії з патристики чи еортології передбачали володіння великим обсягом дат, фактів і тлумачень, які би дозволяли сформуванню цілісного уявлення студентів про тяглість і провіденційність історичного процесу. Таким чином, попри розповсюджений стереотип щодо неуваги єзуїтів до вивчення історії, питання про доцільність історичних знань було актуальним у середовищі львівських єзуїтів від початку діяльності школи.

Восени 1608 р., як відомо, відбулося проголошення статусу Львівського колеґіуму та урочисте відкриття при ньому школи. Зростання кількості учнів зумовило швидкий інституційний розвиток цього закладу: у 1611 р. було відкрито класи риторики та логіки, з 1612 р. введено окремий курс філософії, а з наступного року (на другому році філософії) почали викладати математику. В історіографії також висловлювалося припущення про викладання української («руської») мови, оскільки збереглися тексти, написані нею у шкільному середовищі бл. 1614 р.¹ Врешті, від 1633 р. у колеґіумі почали читати курс схоластичної теології, а 20 січня 1661 р. король Ян II Казимир оголосив привілей, яким школі надавалася «гідність Академії і титул Університету» з правом провадження «генеральних студій на кожному з дозволених факультетів, тобто, теології як схоластичної, так і моральної, філософії, математики і обох прав, медицини і вільних мистецтв», а також присвоєння наукових ступенів.

Серед дисциплін, що їх тоді викладали в університеті, історії як окремого предмету не було. За приписами освітнього статуту Товариства Ісуса «Ratio Studiorum», що був ухвалений 1599 р. і

---

¹ Олександр Сушко, «Никита Мелешко, незвісний панегірист XVII в.» *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка* L (1902): 7 (Miscellanea).

залишався головним документом, на основі якого діяла Львівська академія до 1773 р., система навчання у середній (нижчій) школі формувалася на основі п'ятикласної граматично-риторичної підготовки (інфіма, граматика, синтаксис, поетика, риторика). Перший та останній класи передбачали дворічне навчання: перший для тих, хто ще не знав латини, а останній — з огляду на важливість та практичну ужитковість риторики. У класі інфіми учні вивчали початки латини: частини мови, побудову речень тощо. Це дозволяло їм читати вибрані фрагменти з Цицерона, Катона, байок Федра. Головними навчальними посібниками слугували видання Еразма Ротердамського, Лоренцо Валли, Квінтіліана й Філіпа Меланхтона, а з-поміж підручників — латинська граматика Елія Доната. На другому році, у граматичному класі, знання мови поглиблювалося як свого роду курс «засвоєння», опанування головних правил. На цьому щаблі читали тексти Вергілія, Овідія, Катулла, Салюстія, Плінія, Цезаря та ін., а також розпочинали вивчення катехизису за рекомендованими цензурою авторами — єзуїтами Петром Канізієм, Якубом Вуєком і Роберто Беларміно. Третій клас, синтаксису, мав забезпечити досконале володіння латиною, вміння вільно говорити і писати шляхом детальнішого освоєння класичних авторів — Вергілія, Тібуллу, Проперція. Власне у контексті мовних студій учні отримували певний обсяг знань з історії, географії та античної міфології. Вчителі спілкувалися з ними латиною і стежили за тим, аби й вихованці не переходили на рідну мову.

Починаючи від класу інфіми, паралельно з латиною вивчалася грецька мова. Окрім читання античних авторів (Демосфена, Платона, Софокла та ін.), увагу зосереджували на Св. Письмі і творах Отців Церкви, зокрема Йоана Золотоустого. У класі поетики вихованців знайомили з техніками віршування та образною стилістикою класичних мов за працями Юлія Скалігера чи Кипріано Соареса. У цьому ж класі вони починали писати власні віршовані твори та промови. Клас риторики завершував перший щабель навчання та надавав можливість опанувати теоретичні й практичні засади як античного греко-римського, так і біблійного юдео-християнського мистецтва слова².

---

² Тетяна Шевченко, *Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверти XVI — середини XVII ст.* (Львів: Свічадо, 2005), 57–71;

Вищий рівень студій передбачав дво- або трирічний філософський курс та курс теології. Збільшення терміну навчання пов'язувалося і з формаційним контекстом — процесом відбору кандидатів для служіння в ордені. Філософський курс від початку до кінця провадив один професор, який почергово читав логіку, фізику, метафізику, іноді ще й етику. Математичні дисципліни, як правило, викладав інший професор. В обох випадках студентам надиктовували певні тези, розтлумачували спосіб їх доведення та висловлювали рекомендації щодо опрацювання відповідної літератури. Що ж до дисциплін теологічного циклу, то всі вони спиралися на вчення св. Томи Аквінського. Моральна теологія передбачала вивчення основ християнської етики та способи розв'язання «казусів» — складних життєвих моральних проблем. Викладання схоластичної та догматичної теології, попри томістичні основи, у єзуїтській версії було збагачене гуманістичною аргументацією. Курси позитивно-контroversійної чи полемічної теології охоплювали основи схоластичної теології з обумовленням протиріч між католиками та представниками інших віровизнань. Після здобуття університетського статусу було введено також спеціальні курси теології «третьої лекції» (або «третьої виклад теології») з метою вдосконалення полемічних навичок студентів: тут лекції читали у тісному зв'язку з біблійною екзегетикою, аби поглибити обізнаність вихованців для дискусій з іновірцями. Окремо викладали курс Св. Письма, який від початку XVIII ст. набув більш практичного спрямування, зумовленого розвитком гомілетики; тоді ж у Львові стали призначати окремого професора канонічного права. Врешті, важливим чинником навчальної та виховної діяльності як колегіуму, так і згодом Академії виступав шкільний театр, однак більшість пам'яток цього жанру до нашого часу, на жаль, не дійшла.

Статут «Ratio Studiorum» зобов'язував очільників провінцій Товариства Ісуса дбати про належне забезпечення навчальних закладів книгами. Відтак, у Львові вже з 1608 р. стала формуватися не лише спільна бібліотека, а й спеціалізовані книгозбірні новіціату, професорів риторики, філософії, теології та ін. На утримання бібліотеки призначалися спеціальні кошти:

Василь Кметь. «Львівський єзуїтський університет (1661–1773),» в *Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*, 2 т. (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011), 1: 31–32.

Для того, щоб нашим ніколи не бракувало книжок, він [ректор] має щороку виділяти якусь [частку] прибутку — чи то з власних маєтків колегіуму, чи з інших джерел — на поповнення бібліотеки; і нехай під жодним приводом не вільно буде використати цю [частку] з іншою метою³.

До пожежі 1734 р. львівська єзуїтська книгозбірня була однією з найкраще укомплектованих університетських бібліотек: її фонди поповнювалися як з фундацій та дарів, так і видавничою продукцією власної друкарні, репертуар видань якої відображав широкий спектр наукових та навчальних інтересів викладачів і студентів, серед іншого — й у сфері історичного знання.

Характерною рисою єзуїтського шкільництва була тенденція до уніфікації програм та методик. Цьому сприяло й постійне переміщення викладацьких кадрів між колегіями та академіями, що робило неможливим закріплення локальних особливостей чи традицій⁴. Так, відомі історики-хроністи, чії праці у XVII ст. ознаменували зародження єзуїтської історіографії у Львові, викладали тут щонайдовше по три роки, тоді як решта часу їхньої професійної діяльності була присвячена роботі в інших навчальних закладах Товариства. Серед таких, зокрема, були: автор першої частини «Історії Львівського колегіуму» ректор Мацей Велевич (1607–1665)⁵; укладач «Реляції» про воєнні події у Речі Посполитій середини XVII ст. та історичної довідки про київський осередок єзуїтів Ян Зухович (1602–1667)⁶; офіційно титуловані професорами історії викладачі XVIII ст. Якуб Кіліян (1714–1774)⁷, Флоріан Марковський (1722–1784)⁸, Юзеф Скобера (1735–1788)⁹ та інші.

³ *Ratio Studiorum: Уклад студій Товариства Ісусового. Система єзуїтської освіти (Seria Studia rationis)*, пер. з лат. р. Паранько, пер з англ. А. Маслюк (Львів: Свічадо, 2008), 55.

⁴ Kazimierz Puchowski, *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565–1773* (Gdańsk: Wyd-wo Un-tu Gdańskiego, 1999), 11.

⁵ Василь Кметь, «Велевич Мацей», в *Енциклопедія Львова*, за ред. А. Козицького та І. Підкови. (Львів: Літопис, 2007), 1: 340.

⁶ Василь Кметь, «Зухович Ян», в *Енциклопедія Львова*, за ред. А. Козицького (Львів: Літопис, 2008), 2: 501–502; його ж, «Зухович Ян», в *Encyclopedia*, 1: 542.

⁷ Василь Кметь, «Кіліян», в *Encyclopedia*, 1: 600.

⁸ Василь Кметь, «Марковський Флоріан», в *Encyclopedia*, 2: 98.

⁹ Василь Кметь, «Скобера Юзеф», в *Encyclopedia*, 2: 434–435.

Підходи до трактування історичних дисциплін було закладено у статутних документах Товариства Ісуса¹⁰. Так, у «Конституціях» засновника ордену Ігнатія Лойоли 1558 р. підкреслювалося:

Оскільки як вивчення, так і практичне застосування теології у наші часи вимагає пізнання гуманітарних наук, латинської, грецької і гебрійської мов, то слід подбати про відповідних професорів тих наук у належній кількості¹¹.

Гуманітарні студії спиралися на коментування античних авторів, тож сам канон «гуманістики», згідно з відповідним розділом «Конституцій», обіймав, окрім граматики, риторичку, поетику та історію: «Sub humanioribus praeter grammaticam intelligatur quod ad rhetoricam, poesim et historiam pertinet»¹². Історію в цьому каноні сприймали як частину риторички та важливий засіб прищеплення молоді християнської моралі. Характерно, що такий підхід — трактування історії як «учительки життя» та джерело алюзій — зберігся в освітній системі єзуїтів до кінця XVIII ст., і то попри зміни у соціальній філософії, спричинені добою Гуманізму та Реформації. Підставою для такого розуміння функції знань про минуле слугувала теорія риторички.

Фахівці виділяють два традиційні для ранньомодерної доби способи трактування риторичної теорії: прагматичніший, зіпертий на вчення Аристотеля, і етичний, побудований на текстах Платона, Цицерона і Квінтіліана¹³. Якщо для прибічників першого підходу метою риторички, згідно з поглядами Ісократів та Аристотеля, було мистецтво переконування, то друга концепція спиралася на прин-

¹⁰ Визначальні тенденції розвитку єзуїтської освіти у Європі та її регіональні особливості на підставі статутних документів дослідив французький історик о. Франсуа Дейнвіль: François de Dainville, *L'Éducation des jésuites (XVI-e — XVIII-e siècles)* (Paris: Les Editions de Minuit, 1978).

¹¹ Puchowski, *Edukacja historyczna*, 21.

¹² *Institutum Societatis Jesu. T. 2: Examen et Constitutiones. Decreta congregationum generalium. Formulae congregationum* (Florentiae, 1893), Constitutiones, pars IV, cap. 12.

¹³ Jakub Zdzisław Lichański, *Retoryka od średniowiecza do baroku. Teoria i praktyka* (Warszawa: Wyd-wo Naukowe PWN, 1992), 181. Пор. також аналіз особливостей риторичного дискурсу у дослідженнях Ж. — В. Бланшара: Jean-Vincent Blanchard, *Logique du discours au XVII-e siècle. De la rhétorique des jésuites au style de la raison moderne (Descartes, Pascal)* (S.l: Les Presses de l'Université Laval, 2005), 17–24.

цип «вправного у говорінні доброго мужа» («*vir bonus dicendi peritus*»), тобто у риторичі вбачали інструмент «покращення» звичаїв, виховання людини та, ширше, суспільства мовними засобами. Виокремлення із загальної риторичної теорії та наближення до логіки таких понять, як «*inventio*», «*dispositio*» та «*memoria*»¹⁴, визначало й практику викладачів риторики (а властиво, перших «істориків»), спрямувавши їх на пошук моделі поєднання знань про минуле з актуальною дійсністю. Адже, незважаючи на формальну відсутність предмету у програмах єзуїтських шкіл, історія була серед виразних пріоритетів шляхетської молоді, що навчалася у єзуїтів у XVII ст.: більшість батьківських інструкцій дітям наголошує на важливості історичних знань¹⁵.

Аналізуючи шаблі впровадження історичних дисциплін у єзуїтське шкільництво, варто звернути увагу на низку документів XVI ст., юридична сила та авторитет яких визначали реформи наступних століть. Суттєвим тут був і вплив практики західних шкіл та університетів, запозичуваний і трансформований львівськими професорами-єзуїтами — здебільшого вихідцями з місцевої шляхти. Так, уже 1547 р. іспанський єзуїт, провінційний настоятель у Тосканії Педро де Рібаданейра¹⁶, розпочав у рамках риторики викладання історичних дисциплін. Упорядник низки освітніх документів Товариства Ісуса, генеральний вікарій Єронім Надаль (1507–1580)¹⁷, у своїх правилах для Римського колегіуму передбачав обов'язкове читання праць античних істориків і Отців Церкви для вивчення подій минулого. У публікаціях 1560–70-х рр. було рекомендовано у класі поезики читати Цезаря, Светонія і Салюстія, а в класі риторики Тита Лівія. Тодішні «*Ordo studiorum*» рекомендували студентам шукати приклади та формувати ерудицію на основі текстів Цезаря, Діогена, Діогена Лаертського, Валерія Максима, Светонія і Євсевія. Кінцевий канон лектур Римського колегіуму склали «*ex historicis, Salustius et Caesar frequentius: item aliquando T. Livius; et non numquam Suetonius, Cornelius Nepos, Justinus aut Valerius Maximus,*

¹⁴ Lichański, *Retoryka*, 268–270; Blanchard, *Loptique du discours*, 37–59.

¹⁵ Judyta Freylichówna, *Ideal wychowawczy szlachty polskiej w XVI i początku XVII wieku* (Warszawa: Nauk. Towarzystwo Pedagogiczne, 1938), 103–110.

¹⁶ Жан Лакутюр, *Єзуїти*, пер. з фр. І. Дух, 2 т. (Львів: Свічадо, 2011), 1: 526.

¹⁷ Там само, 520.

sed raro, nec diutius»¹⁸. За таким зразком укладалися рекомендації і для решти єзуїтських шкіл, хоч їх могли визначати й локальні пріоритети: наприклад, у Відні чи Мюнхені читали передусім Юстина, у Франції — Фукідида, Лівія, Флора, Валерія Максима і Салюстія¹⁹.

Досвід перших десятиліть освітньої діяльності Товариства став підставою для критики проекту шкільного статуту «Ratio Studiorum», обговорення якого почалося у Римі 1586 р.²⁰ Серед скерованих на розгляд відповідної комісії пропозицій багато хто заторкував історію. Приміром, єзуїти з Аквітанії домагалися впровадження історії та хронології, німецькі професори наголошували на важливості історії та права²¹, адже тут ці питання були особливо актуальними з огляду на використання історичної аргументації реформаторами²². Доцільність упровадження викладів історії обґрунтовували не лише заради вдосконалення знань латини, а й для пізнання давніх епох (передусім античної). В обговореннях було також актуалізовано значення історії як окремого виховного предмету, що мав би стати базовим для теології і патристики. Такий предмет, на думку критиків проекту освітнього статуту, дозволив би поєднати виклад священної (біблійної) та світської історії задля ширшої орієнтації вихованців у головних подіях минулого до та після Різдва Христового.

Однак, попри аргументи прихильників виділення історії в окремий предмет, головна редакційна комісія цієї пропозиції не під-

¹⁸ *Monumenta Pedagogica Societatis Jesu*, ed. C. Gómez Rodeles etc. (Matriti, 1901), 1: 350.

¹⁹ Puchowski, *Edukacja historyczna*, 23.

²⁰ Попри згоду із запропонованою концепцією викладання історії («Historiae explicandae ratio optime praescripta est»), пропозиції Польської провінції єзуїтів містили й низку важливих зауважень стосовно забезпечення книгами навчального процесу, рекомендацій чи відмови від читання певних текстів, а також особливостей тлумачення авторів під час вивчення теологічних та філософських курсів. Пор.: «De ratione atque institutione studiorum per sex patres deputatos Romanos anno 1585 conscripta iudicium congregationis provinciae Polonia mandato R. P. N. ad eundem finem celebratae Vilnae anno 1586 mensibus octobri, novembri et decembri, et ianuario sequente.» w Ludwik Piechnik, *Powstanie i rozwój jezuickiej Ratio Studiorum (1548–1599)* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2003), 162–243.

²¹ Dainville, *L'Éducation des jésuites*, 440.

²² Puchowski, *Edukacja historyczna*, 26.

тримала. У редакції «Ratio Studiorum» 1591 р. джерелом здобуття історичних знань надалі мали слугувати твори Цезаря, Салюстія, Курція Руфа, Юстина і Тацита, а кінцева версія статуту 1599 р. чітко окреслила релігійний характер навчання. Саме на підставі цього документа й було організовано студії у Львівській єзуїтській академії упродовж XVII–XVIII ст. Згідно з «Ratio Studiorum», історичні знання вважалися хоч і важливим, але все ж «допоміжним» засобом формування «eruditio» в процесі засвоєння теорії та мистецтва риторики. У правилі 1 [375] для професорів риторики зазначалося, що рівень цього класу, спрямованого на «вишкіл досконалого красномовства», визначають три предмети: настанови мовлення, стиль та ерудиція. Перше рекомендували вивчати за тлумаченням Цицеронових книг, а також при потребі — «Риторики» і «Поетики» Аристотеля. Для вдосконалення стилю належало, окрім Цицерона, звертатися до праць «найхваленіших істориків», а ерудицію слід було «черпати з історії і звичаїв народів»²³.

Ознайомленню з працями істориків надавали уваги й при розподілі навчальних годин. Так, розпорядок тижневих викладів і повторення предметів супроводжувала регламентація «вільного» часу, який належало використовувати для інтелектуального та духовного збагачення. У день вакацій вихованці мали «пояснювати історика чи поета або щось для ерудиції, і повторювати», а в суботу, після короткого повторення вивченого за тиждень, зранку й після обіду вони знову мусили «пояснювати історика або поета»; окрім того, «там, де до двох годин вранці і ввечері додається ще по півгодини, їх треба виділяти на історика чи поета» (правило 2 [376])²⁴. Вивчення історії було передбачене і в рекомендаціях щодо можливих лекцій у вільний від навчання день:

Деколи можна замість історика чи поета задля ерудиції подати щось інше, менше знане, як-от: ерогліфіку; емблеми; питання стосовно поетичного мистецтва — про епіграму, епітафію, оду, елегію, епос, трагедію; [відомості] про сенат — римський і атенський — та про військо обидвох народів, про [їхне] садівництво, одіж, трапези, тріумфи, сивіллі та про інше такого роду — але помірно (правило 15 [389])²⁵.

²³ *Ratio Studiorum*, 172.

²⁴ Там само, 173.

²⁵ Там само, 179.

У такий спосіб до освітнього канону залучалися знання, що закладали уявлення про національні традиції, фольклор, міфологію, етнографічні особливості народів, історію держави і права. Вихованці отримували широкий спектр інформацій з хронології, генеалогії, геральдики та епіграфіки, що могли їм згодитися у майбутній кар'єрі. Значення історичних знань для мовно-риторичної підготовки обґрунтовувалося і в методичних рекомендаціях щодо тлумачення творів відомих ораторів (правило 8 [382])²⁶. Правильний коментар до аналізованого твору передбачав виконання п'яти обов'язкових вимог: 1) «викласти думку, якщо вона невиразна, і розсудити між різними тлумаченнями»; 2) проаналізувати структуру, форму, логіку та джерела аргументації автора; 3) навести паралельні чи подібні за змістом тексти інших авторів; 4) «підкріпити сам предмет висловами мудреців» і 5) «вишукати все, що додає оздобності тому місцю [у творі] — з історії, з переказів, з усякої ерудиції» (курсив мій. — В. К.). Як бачимо, попри абсолютну перевагу мовних викладів та зосередження на формі промов і текстів, професори мали дбати про історичну підготовку вихованців та навчати їх оперуванню відповідною аргументацією, адже часова локалізація певної тези та вміння її актуалізувати у сучасному контексті належала до важливих кваліфікаційних ознак носія «*eruditio*».

На нижчому рівні студій ставлення до історії було стриманішим. Наприклад, правила для професорів молодших класів наголошували, що недопустимо відволікати учнів від вивчення мов історією, та могла бути лише засобом зацікавити їх: «Історика зазвичай проходять швидше; щодо поета, то тут часто буде вельми доречним зробити ретельний переказ прозою» (правило 28 [352])²⁷. У рекомендаціях для професора гуманітарних наук шлося лише про «дещицю ерудиції» («*aliqua eruditione*»): «Ерудицію треба залучати помірно: хай подекуди збуджує хист і розважає, однак не заважає пильнувати мови». Щоправда, аби сприяти засвоєнню мов, професор мав у щоденних лекціях тлумачити «з істориків — Цезаря, Салюстія, Лівія, Курція та подібних» (правило 1 [395])²⁸.

Такі застереження, можливо, були реакцією на реальну практику, коли історичні оповідки та сюжети викликали в учнів більше

²⁶ Там само, 176.

²⁷ Там само, 165.

²⁸ Там само, 181.

інтересу, аніж граматичні правила та конструкції. Але так чи інакше, а рукописні трактати з риторики (щоправда, переважно XVIII ст.), що збереглися у фондах Наукової бібліотеки Львівського університету, засвідчують високий рівень ерудиції та добре знання античної історії. Для прикладу, на сторінках «Praecepta rhetorica» 1731 р. алегоричні образи («фігури») потрактовано не лише з перспективи стилістики Цицерона, Демосфена, Вергілія чи Ксенофонта, а й у категоріях понятійного апарату античної історіографії²⁹.

Надто загальне окреслення вимог до викладання історії, як і відсутність заборон стосовно використання творів сучасніших авторів, сприяли, з одного боку, консервації засад «Ratio Studiorum», що в підсумку призвело до кризи освітньої системи, але з другого боку, дозволяло викладачам проявляти власну ініціативу для того, аби в рамках статуту надавати молоді ширше коло актуальних знань. Підставою для такої «викладацької свободи» став ще один важливий документ XVI ст., що не втратив чинності й пізніше, при реформуванні єзуїтської освіти. Мова про працю видатного римського дипломата і місіонера, тісно пов'язаного з політичним середовищем Речі Посполитої, — Антоніо Посевіно (1533–1611). Офіційний представник папи, посол Святого Престолу у Швеції, Московії та Речі Посполитій, посередник на переговорах між королем Стефаном Баторієм і царем Іваном IV Грозним, радник Стефана Баторія і посередник на переговорах з імператором Рудольфом II, Антоніо Посевіно у 1583–1584 рр. вів також активні перемовини з князем Костянтином Василем Острозьким щодо можливої церковної унії³⁰. У 1593 р. в Римі був уперше опублікований його бібліографічний порадище «Bibliotheca selecta de Ratione studiorum» — з посвятою королю Зигмунту III та вказівкою на призначення для потреб єзуїтських шкіл Польщі, Литви й Русі.

²⁹ Наукова бібліотека ЛНУ ім. Івана Франка, фонд рукописних, стародрукованих та рідкісних книг (далі — НБ ЛНУ, ФРСРК), рис 491 II, арк. 1–232 («Tullius ad eloquentiae perfectionem succedanei atque secundo labore compositus seu Praecepta rhetorica studio repetito ad elegantioris ideam styli in Krosnoviano Leopoliensi S: Iesu Athenaeo proposita ex anno 1731 in annum 1732 die 1 octobris»).

³⁰ Тетяна Шевченко, ««Руський світ» Антоніо Посевіно з Костянтином Василем Острозьким», в *Релігія в Україні*, відвідано 25.05.2016, <http://www.religion.in.ua/main/history/8324-ruskij-svit-antonio-possevino-z-kostyantynom-vasilem-ostrozkim.html>.

Новаторство цієї праці увиразниться ясніше, коли ми пригадаємо, що на той час чинною була традиційна концепція історії, за якою минуле людства вивчали в хронологічному порядку, починаючи від старозавітної доби, а першим істориком вважали пророка Мойсея, який започаткував граматику й поетику та заклав підвалини космографії і географії. На цьому тлі ідеї Посевіно виглядали без перебільшення революційними. Він запропонував розділити історію на чотири відлами: 1) *Historia divina* (Священна історія Старого і Нового Завітів), 2) *Historia Ecclesiastica* (історія релігії, Церкви, розколів та ересей), 3) *Historia naturalis* (природнича історія), 4) *Historia humana* (історія держави й права на підставі хронік, діаріїв, хронологій тощо). Проаналізувавши наявний на ті часи історіографічний доробок, Посевіно сформулював і рекомендації із залучення до навчального процесу творів Курція Руфа, Цезаря, Евтропія, Валерія Максима, Тацита й Отців Церкви на предмет використання з них історичних прикладів чи паралелей, які професор мав прокоментувати. Приміром, читаючи Цезаря, належало опускати фрагменти, де той занадто покладався на власний хист і виявляв легковажність стосовно сприяння богів, а корисність читання Геродота треба було виопустити через порівняння описаних тут варварських звичаїв та обрядів з мораллю і літургійною традицією християнства. Античну історію слід було зіставляти з біблійною та церковною: скажімо, розпусту імператорів-язичників протиставити моральності імператорів-християн. Будь-яку поезію та мистецтво, не просякнуті духом християнства, Посевіно вважав неприйнятними, тому при використанні античних сюжетів у шкільному театрі вимагав заборонити любовні сцени, тілесну наготу тощо.

Ще однією новацією порадики Посевіно став укладений ним перелік авторів, за працями яких належало знайомитися з історичними традиціями різних народів. Так, минуле Англії рекомендувалося вивчати за твором Беди Превелебного «*Historia ecclesiastica gentis Anglorum*», а для Речі Посполитої використовувати хроніку Мартіна Кромера «*De origine et rebus gestis Polonorum*»; з «найновіших» подій Посевіно вважав корисними твори Райнгольда Гайденштайна «*De bello Moscovitico*» та Філіпа Буонакорсі (Калімаха) «*Historia de rege Wladislao seu clade Varnensi*»³¹. У кожному наступному перевиданні «Бібліотеки» цей перелік суттєво змі-

³¹ Antonio Possevino, *Bibliotheca selecta de Ratione studiorum* (Roma, 1593), 252.

нювався, бо до нього додавали нові позиції, як-от: книжки Мацея Меховіти, Анджея Нідецького, Антоніо Бонфіні, Еразма Стелли. Серед рекомендованих праць Посевіно називає і власну — опис своїх дипломатичних експедицій до Москви та звичаїв москвитів у книжці «*Moscovia*» (перше видання: Вільно, 1586). Врешті, окрім рекомендацій щодо читання, він висловлює застереження проти протестантських істориків з огляду на їхнє «безбожництво».

Ще одним продуктом пізньоренесансної систематизаторської хвилі, що охопила Італію наприкінці XVI ст., знайовши вияв у подарнику Посевіно та, особливо, у знаменитих «Церковних анналах» Чезаре Бароніо, став перший підручник історії для єзуїтських шкіл, відомий і у Львові. Мова про працю «*Historiarum ab origine mundi usque ad annum 1598 epitome*» ректора Римської семінарії, професора Флорентійського та Лоретанського колегіумів Ораціо Торселіні (*Tursellinus*, 1545–1599). Як учасник обговорення освітнього статуту Товариства Ісуса, Торселіні, всупереч несприятливому для «усамостійнення» історії наслідкові цієї дискусії, написав свій підручник на підставі власної багаторічної педагогічної практики. Виклад розпочинався від біблійних часів та був систематизований, суголосно з рекомендаціями Посевіно, за періодами правлень імператорів і монархів — із простеженням тягlosti від античної доби до Римської імперії німецької нації. У школах Речі Посполитої популярність цього видання зумовлювало й те, що автор чимало уваги приділив минулому польсько-литовської держави. Тут, зокрема, описано християнізацію Польщі та Литви, історію королівської та великокнязівської династій, перехід Польського королівства від Казимира Великого до Людовика Угорського (Анжуйського), коронацію Владислава Ягайла, заснування Краківської академії, вибори на престол Стефана Баторія тощо. Після першого римського видання 1598 р. книжка Торселіні до 1786 р. витримала кільканадцять передруків, до кожного з яких уже наступні автори вносили доповнення з описом подальших подій, як, приміром, процес Галілея перед трибуналом інквізиції (1633 р.) чи війни Речі Посполитої з Московією, Туреччиною та Швецією³².

Реакція очільників Товариства Ісуса на ці нововведення була неоднозначною. Наприклад, генерал Товариства Клавдіо Аквавівіа схвалив книжку Посевіно, однак дуже різко не підтримав ініціативи

³² Puchowski, *Edukacja historyczna*, 33–47.

езуїтів Литовської провінції 1609 р., які пропонували внести зміни до «Ratio Studiorum», виділивши історію в окремий навчальний предмет. «Історії достатньо місця присвячено в класах поетики і риторики», — наголосив він³³. Та попри це, упродовж XVII ст. викладання науки про минуле в єзуїтських школах набувало дедалі більшої системності завдяки аналізу нових публікацій історичного спрямування, полеміці з іновірцями та досвіду практичного застосування знань у політиці та мистецтві.

Як виконання приписів освітнього статуту впливало на якість освіти, показують взаємини вчителя та студента Львівської колегії першої половини XVII ст. — Анджея Гонцеля-Мокрського (1598–1649)³⁴ і Богдана Хмельницького (1596–1657). Гонцель-Мокрський, серед іншого, був професором синтаксису, поетики, риторики і теології у Львові, де навчався майбутній гетьман, а також викладав у Луцьку, Каліші, Вільні, Острозі та Кракові; у 1648 р. він виконував дипломатичну місію як королівський посол на перемовинах із Хмельницьким під час облоги Львова. Як проповідник, Гонцель-Мокрський залишив низку опублікованих творів, зокрема жалобні панегірики пам'яті вітебського воєводи Симеона Самуеля Сангушка (Вільно, 1639) і равського воєводича Стефана Грудзинського (Лович, 1640) (примірник цього видання виявлено у конвюлоті одного із стародруків Центрального державного історичного архіву України у Львові). Ці та інші тексти авторства Мокрського засвідчують високий рівень його ерудиції: він вправно цитує Отців Церкви й античних авторів (Геродота, Ксенофонта, Менандра, Павсанія, Плутарха, Салюстія, Горація, Овідія, Светонія та ін.), а також демонструє добру обізнаність з новою історіографією – хроніками Мацея Меховіти та Мацея Стрийковського. Досвід наставника, очевидно, багато в чому вплинув і на його вихованця, чий політичний кар'єрі суттєво посприяв канон «*eruditio*». Сучасний історик давньої польської літератури Пьотр Борек відзначає вправність Хмельницького у володінні мистецтвом слова та риторичну і стилістичну майстерність дипломатичної кореспонденції козацького гетьмана³⁵.

³³ *Ibidem*, 54.

³⁴ Василь Кметь, «Гонцель-Мокрський Анджей,» в *Енциклопедія Львова*, 1: 543–544.

³⁵ Piotr Borek, «O listach Bohdana Chmielnickiego,» w *Ejusdem. Szlakami dawnej Ukrainy. Studia staropolskie*, (Kraków, 2002), 161–210.

***

Повертаючись до поступового підвищення статусу історії, варто розпочати з того, що в другій половині XVII ст. Львів став одним із помітних осередків розвитку єзуїтської історіографії. Початок цьому поклала праця уже згаданого ректора Мацея Велевича, присвячена історії Львівського осередку Товариства Ісуса (місії, резиденції та колегіуму) від 1584-го до 1660-х рр. Велевич докладно описує початки єзуїтської місії у Львові та перші кроки, пов'язані з організацією шкільництва; конфлікти з магістратом і єврейською громадою міста (у контексті закладання костелу); налагодження стосунків із місцевим латинським духовенством, передусім кафедральним, яке не виявляло охоти до співпраці з новим динамічним «конкурентом»; взаємини з державною владою тощо. «Історія» Велевича є унікальним джерелом для вивчення, крок за кроком, розвитку єзуїтської школи: тут названо імена викладачів, дати запровадження нових курсів та предметів, етапи перебудови приміщень навчального закладу та ін. Щоправда, попри злободенність проблеми, в хроніці майже не заторкується надання школі статусу академії у 1661 р. Очевидно, гостра полеміка на сеймах («брошурна війна»), категорична позиція Краківського університету та Замойської академії, а також обережна політика Апостольського престолу змушували львівське духовенство рахуватися з кон'юнктурою. Що ж до продовження хроніки Велевича, яка є достатньо цілісним та стилістично однорідним текстом, то записи його наступників провадилися не завжди регулярно, хоч і містили надзвичайно різноманітну інформацію з життя львівського навчального осередку. Порівнюючи різні хроніки колегіумів та доміїв Товариства, дослідник історії єзуїтів кс. Станіслав Заленський відзначав «меншу» історичну вартість праці Велевича як такої, що зосереджувалася головню на внутрішньому житті школи, а не на питаннях суспільної історії.

У цьому ж контексті варто згадати «Реляції» Яна Зуховича з описом подій та катаклізмів середини XVII ст. у Речі Посполитій («*Relatio de caedibus patrum ac fratrum S.I. in provincia Poloniae a p. Ioanne Zuchowicz S.I. collecta A.D. 1665*»). Ця пам'ятка є надзвичайно важливим джерелом з історії Католицької Церкви в цілому та львівського церковно-освітнього середовища зокрема, а також з міжконфесійних взаємин і єзуїтського шкільництва на українських

теренах. Поштовхом до появи цього тексту стало те, що десь перед серединою 1660-х Зухович отримав від провінціала Польської провінції Товариства Ісуса завдання вивчити становище єзуїтських монастирів та навчальних закладів з перспективи відновлення їх діяльності після воєнних лихоліть. У 1665 р., на конгрегації провінції у Кракові, текст звіту Зуховича було представлено у формі опису подій, починаючи від 1648 р. Вступом до «Реляції» є розлога передмова про українські землі в цілому та їхнє населення і про початки козацтва, що передували «жахливій реbelie». Не оминув автор і характеристики Богдана Хмельницького як «людини дикої вдачі, готової до підступу й бунту» («ferocis ingenii homine et ad seditionem ac rebellionem prompto»). Як бачимо, критерії оцінки подій та стиль викладу вповні перегукуються з тогочасною польською історіографією, зокрема творами Бартоломея Зиморовича, Йоахима Єрлича, Павла Пясецького та ін. Якщо зусилля козаків у боротьбі з турками і татарами упродовж XVI — початку XVII ст. описуються тут коли не схвально, то, принаймні, виважено, то у війнах середини XVII ст. козаків зображували як збунтовану злочинну чернь, фанатиків та убивць. Не кращим в очах тогочасних авторів поставало і православне духовенство. Позиція Яна Зуховича цілком відповідає цій схемі, яку автор додатково виправдовує ще й численними втратами, що їх зазнало Товариства Ісуса у лихоліттях воєн. Щоправда, на сторінках «Реляції» знайшли відображення й інші, не коментовані автором випадки взаєморозуміння: наприклад, в епізодах, де козаки чи православні священики допомагають переслідуваним єзуїтам або й рятують ім життя.

Окрему частину «Реляції» складають біограми єзуїтів, що загинули під час військових дій: їх систематизовано за осередками, серед яких і Львівський колегіум. Загалом же текст Зуховича надзвичайно живий, індивідуалізований, насичений авторськими судженнями та особистими враженнями, що вигідно вирізняє його від звичних сухих реляцій, які укладалися за усталеним формуляром. Варто додати, що в 1666 р. Зухович, перебуваючи у Львові, написав ще одну історичну працю — огляд історії Київського колегіуму; цей текст виявлено у Центральному державному історичному архіві України у Львові³⁶.

³⁶ Центральный державный исторический архив Украины у м. Львові, ф. 140, оп. 1, спр. 126, арк. 1–3.

Праці Мацея Велевича та Яна Зуховича започаткували нову сторінку у єзуїтській історіографії Речі Посполитої, судження та оцінки якої спиралися на досвід воєн середини XVII ст. — козацької, московсько-польської і т. зв. шведського Потопу. Логічно припускати, що погляди авторів відображалися і в їхніх лекційних курсах та навчальних диспутах. Це тим вірогідніше, що власне на цей час припадають певні зміни у викладанні риторики як дисципліни, зорієнтованої на шляхетські потреби, — з охопленням усіх проявів політичної чи суспільної активності. Відтак, одним із найважливіших аспектів навчання ставало політичне ораторство — сеймове чи судове, і воно превалує у викладах професорів та доповнюється ґрунтовними коментарями про державні інституції, органи влади, повноваження посадовців, адміністративний устрій Речі Посполитої тощо. У такому контексті як ніколи доти набувають важливості оцінкові судження викладачів, зіперті на досвід історіографічних студій, а часто й на особисту участь у дипломатичних чи політичних справах.

Серед викладачів власне такої формації виділяється ректор Львівського колегіуму Александр Лоренцович (1605–1675), один із найвідоміших барокових проповідників середини — другої половини XVII ст.³⁷. Свою першу друковану працю «*Centuria emeritae virtutis*» Лоренцович видав у Львові 1640 р. Це ювілейний віршований панегірик на пошану 96 єзуїтів, які прославили Товариство Ісуса упродовж першого століття його історії. У 1668 р., з нагоди коронації Міхала Вишневецького, Лоренцович опублікував черговий панегірик «*Vaticinium regale*», а 1670 р. в Каліші вийшли друком його «Жалобні проповіді», відредаговані так, аби вони не містили згадок про час і місце виголошення та покійних адресатів. Тоді ж (Каліш, 1670) світ побачила двотомна збірка недільних гомілій Лоренцовича, яку в дедикації автор посвятив рідному містові Львову. Тексти цих гомілій відзначаються багатою мовою, простою, а подеколи й політичною чи соціальною злободенністю. Так, проповідник застерігає львів'ян від пихи, у Любліні піддає осуду несправедливість та продажність судів, на похоронах засуджує сваволу шляхти. Відзначаючи вільну від макаронізмів мову Лорен-

³⁷ Василь Кметь і Ярослав Притула, «Лоренцович Александр,» в *Encyclopedia*, 2: 56.

повича, дослідники гомілетики та духовної літератури закидають йому не завжди виправдану з богословської точки зору барокову схильність до спрощення Св. Письма та до зловживання «eruditio».

Наприкінці XVII ст. активізувалася діяльність єзуїтів, спрямована на переклади із західних мов (їх тоді в єзуїтських школах ще не викладали) навчальної та богословської літератури. Так, професор канонічного права і префект бібліотеки Львівської академії Тома Перкович (1652–1720) переклав з французької «Історію грецького відступництва» Л. Мембурґа (Замостя, 1689) та «Християнські рефлексії на всі дні року» Ф. Непве (Львів, 1720). Як капелан руського воєводи Яна Станіслава Яблоновського, Перкович також склав опис його подорожі до Франції (не опублікований)³⁸. У 1713–1714 р. професором риторики у Львові був Міхал Юрковський³⁹ — упорядник видатної пам'ятки новелістичної прози «Historyje świeże i niezwyčajne», у якій відобразилися його зацікавлення історією Європи та захоплення тогочасною французькою новелістикою.

Посилення уваги до історії загалом та вітчизняної зокрема знайшло вияв і в репертуарі шкільних театральних вистав. Популярними стають шкільні драми на основі хронік Яна Длуґоша та Мартіна Кромера, історико-героїчних біографій Шимона Окольського, житій святих Петра Скарґи тощо⁴⁰. Сюжетом для театральної постановки могли ставати і сучасні події: наприклад, 1683 р. у Львові студенти Академії представили театралізоване дійство з нагоди перемоги короля Яна III Собеського над турками під Віднем.

Прагматизації підходів до вивчення історії сприяли також інтелектуальні зрушення на Заході, де поширення картезіанства та нові уявлення про державу спричинили наростання критичного ставлення до релігії та Церкви. Теологічні дискусії набували на цьому тлі ширшого гуманітарного контексту, а отже, потребували залучення історичних знань. Одним із активних полемістів, критиків картезіанства та опонентів протестантизму був префект бібліотеки та шкіл, згодом ректор Львівської академії Єжи Генгель (1657–1727). Зокрема, 1724 р. в академічній друкарні побачило світ друге видання

³⁸ Василь Кметь і Ярослав Пригула, «Перкович Тома,» в *Encyclopedia*, 2: 280.

³⁹ Василь Кметь, «Юрковський Міхал,» в *Encyclopedia*, 2: 708.

⁴⁰ Kazimierz Puchowski, «Nauczanie historii w polskich kolegiach jezuitów (1565–1773). Zarys Problematyki,» w *Jezuici a kultura polska. Materiały sympozjum*, pod red. ks. L. Grzebień SJ, ks. S. Obirka SJ (Kraków: Wyd-wo WAM, 1993), 284.

його трактату, спрямованого проти атеїстів і протестантів. У цій праці Генгель ґрунтовно аналізує вплив мак'явелізму на сприйняття релігії та віри у європейських країнах⁴¹, а свої католицькі аргументи викладає на тлі історії християнської культури від часів язичництва та в порівнянні з традицією ісламу. До обговорення представлень Христа як пророка в Корані залучено, серед іншого, й новітню працю — опис паломництва до Св. Землі Миколая Криштофа Радзивіла⁴². Національні релігійні традиції полеміст описує з історичної перспективи: приміром, виклад специфіки кальвінізму, цвингліанства⁴³ і лютеранства⁴⁴ супроводжується обговоренням шляхів їх появи та причин популярності у відповідних країнах. Що ж до розповсюдження атеїзму, то провину за це Генгель кладе на картезіанство, витоки якого вбачає у логічній послідовності змін, спричинених відступництвом від ортодоксального вчення Церкви⁴⁵.

Специфіка політичного ораторства та популярність панегіричної літератури посприяла наростанню у єзуїтському середовищі інтересу до геральдики й генеалогії. Так, відомий проповідник і полеміст, професор і префект львівських шкіл, активний учасник дискусій з православними богословами та один із натхненників переходу в унію львівського православного єпископа Йосифа (Шумлянського), Теофіл Рутка (1622–1700)⁴⁶ у своєму підручнику риторики «*Rhetor Polonus*» (1658 р.) проголосив шляхетські герби головною точкою опори ораторського мистецтва. Оскільки герб відображає військову звитягу і статус роду, то, на думку єзуїта, кожну урочистість має супроводжувати промова, побудована на тлумаченні гербової символіки. Для того, щоб скомпонувати такий текст, потрібні ґрунтовні знання не лише філософії, етики чи теології, а й історії, генеалогії, права, мистецтва тощо. Тлумачення ж символів гербів, згідно з порадами Рутки, мусить спиратися на алюзії з нолатинської літератури та паралелі з античних авторів.

⁴¹ Georgius Gengell, *Gradus ad atheismum. Primum genus graduum per quos in Voraginem Atheisticam descenditur* (Leopoli: Typis Collegii Societatis Jesu, 1724), 24.

⁴² *Ibidem*, 32–33.

⁴³ *Ibidem*, 67–77.

⁴⁴ *Ibidem*, 77–111.

⁴⁵ *Ibidem*, 112–121.

⁴⁶ Василь Кметь, «Рутка Теофіл,» в *Encyclopedia*, 2: 390.

Успішним прикладом поєднання лекцій з риторики та історичних знань вважають курс 1673 р. львівського єзуїта Станіслава Лучинського (він зберігається у Ягелонській бібліотеці у Кракові), де увагу зосереджено на біографіях видатних діячів польської історії. Аналізуючи символіку та походження їхніх гербів, автор прив'язує реалізацію благ і переваг, що буцімто закладені у цих знаках, до громадянської моралі та позиції роду: герб захищає його представників тільки тоді, коли вони виконують свій громадянський обов'язок перед Батьківщиною. До свого трактату Лучинський додав також короткі життєписи польських монархів від Леха до Міхала Корибути Вишневецького. Очевидно, такий матеріал був потрібний для практичної роботи зі слухачами курсу риторики: біограми укладено за певною схемою, усі приклади взято з історії Польщі, а поза тим, додано календар найважливіших дат⁴⁷.

Генеалогічні та геральдичні зацікавлення львівських професорів знайшли найяскравіший вияв у роботі Каспера Несецького (1682–1744). Розпочавши свою діяльність у Львові як проповідник та член ради Дому єзуїтів (1719–1720, 1722–1723), Несецький невдовзі здобув славу завдяки укладанню 5-томного гербівника «Корона Польська» («*Korona Polska przy złotej wolności starożytnemi rycerstwa polskiego u W. X. Litewskiego kleynotami... ozdobiona*»). Ця праця, видана друкарнею Львівської академії у 1728–1743 рр., підсумувала майже двохсотрічний досвід гербівників та генеалогічних компендіумів у Речі Посполитій, а водночас заклала підвалини майбутніх наукових досліджень соціальної структури шляхти. Намагання автора безсторонньо, оминаючи фальсифікації, простежити історію шляхетських родів викликало обурення частини польської знаті, яка розсилала протести до керівництва Товариства Ісуса у Кракові та Римі, а після появи у 1743 р. четвертого тому навіть погрозувала авторові фізичною розправою. Роботу над п'ятим томом завершив після смерті Несецького Станіслав Чаплинський, однак брак коштів не дозволив книзі вчасно вийти у світ. Тож рукопис цього тому зберігався у книгозбірні Львівської академії до 1773 р., а після ліквідації Товариства, за припущенням Станіслава Заленського, був переданий до імператорської бібліотеки у Відні⁴⁸.

⁴⁷ Puchowski, *Edukacja historyczna*, 63–67.

⁴⁸ Iwona Monika Dacka, «*Korona Polska*» *Kaspra Niesieckiego. Pomnik staropolskiego piśmiennictwa heraldycznego* (Warszawa: Wyd-wo DiG, 2004); Василь Кметь, «Несецький Каспер,» в *Encyclopedia*, 2: 196.

Розвиток наукового знання та вплив філософії Просвітництва стали у XVIII ст. однією з головних спонук для реформування єзуїтської системи освіти. Пристосовуючи засади «Ratio Studiorum» до викликів часу, Товариство Ісуса задекларувало три напрями реформування шкільництва: 1) запровадження нових предметів (математичних наук, новочасних мов, історії, географії та права); 2) вдосконалення предметів, які викладалися раніше (граматика, класичні мови, риторика); 3) виокремлення суспільної функції школи через її залучення на службу інтересам суспільства й держави⁴⁹.

Ці новації упродовж 1730-х рр. знайшли втілення і в єзуїтських навчальних закладах Речі Посполитої⁵⁰. Зокрема, з осені 1739 р. у Львівській академії уперше в якості окремого предмету почали викладати історію. Методика вивчення цієї дисципліни передбачала не допускати «засилля» дат та імен, натомість головну увагу належало зосередити на прищепленні вихованцям загальної орієнтації в минулих епохах та на акцентуванні причинно-наслідкових зв'язків і морально-виховних аспектів. Головним підручником, що мав втілювати ідею реформування викладів історії та географії, слугували «Rudimenta historica» Максиміліана Дюффрена: уперше на теренах Речі Посполитої цю працю опублікували в Браневі 1737 р., а пізніше передруковували у Вроцлаві, Каліші, Любліні та Львові⁵¹. Оскільки географія тлумачилася як частина історії, то в цих посібниках з'явилися карти, а в хронологічних переліках та календарях почали наводити інформацію про адміністративні устрої. Позаяк уявлення про зовнішній світ на той час уже не обмежувалося Європою, шість томів «Rudimenta historica» було укладено так, аби кожен том відповідав рівневі навчання із відповідним просторовим наповненням: у класі інфіми вивчали біблійну історію, у класі граматика — історію Асирії, Персії, Греції і Риму, у класі синтаксису — «римсько-німецьку імперію», у класі поезики — інші

⁴⁹ Ludwik Piechnik, «Przemiany w szkolnictwie jezuitckim w Polsce XVIII wieku,» в *Z dziejów szkolnictwa jezuitckiego w Polsce. Wybór artykułów* (Kraków: Wyd-wo WAM, 1994), 184.

⁵⁰ Puchowski, *Edukacja historyczna*, 103–141.

⁵¹ Ярослав Ісаєвич, *Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми* (Львів: Інститут українознавства НАН України, 2002), 335–336; Наталія Швець, «Репертуар навчальної літератури для гуманітарних студій видавництва Львівського єзуїтського колегіуму,» *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського* 28 (2010): 318–341.

держави, на першому році риторики — географію, а на другому — історію Церкви. Усі перевидання посібника, здійснені на теренах Речі Посполитої та рекомендовані до використання у тутешніх навчальних закладах, містили доповнення, що стосувалися минулого Східної Європи та, зокрема, Польщі.

Прагнення залучити більше студентів в умовах конкуренції та потреба забезпечити рівень освіти, який би відповідав дедалі вищим інтелектуальним запитам еліти, змушували шукати нові навчально-організаційні форми. Відкриття у Львові конвікту основного «конкурента» єзуїтського шкільництва, Ордену піярів, стимулювало ректора Академії Домініка Верещака до активних дій. Очевидно, саме це пришвидшено чергову реформу, коли, всупереч опонентам, зокрема палкому прихильникові піярів львівському єпископу-суфрагану Самуелю Гловінському, у 1739 р. на фундацію київського ловчого Францишека Завадзького під опікою Академії було засновано Шляхетський колегіум на Руській вулиці. Його навчальна програма охоплювала латинську, польську, німецьку та французьку мови, військову і цивільну архітектуру, історію Польщі й всесвітню історію, математику, географію, хронологію, право, астрономію та ін. У Науковій бібліотеці Львівського національного університету зберігаються автентичні документи до історії цього навчального закладу, зокрема його концепція 1749 р. «*Idea Collegii Nobilium pro educatione juventutis*» авторства ректора Юзефа Гльовера. Тут сформульовано завдання і мету колегіуму, а також охарактеризовано дисципліни, що мали викладатися. Важливе місце серед них належало історії: було передбачено окремі курси священної і світської історій, а також, з особливою увагою, історії Польщі. Із властивим єзуїтській риторичній пафосом Гльовер підкреслив значущість вивчення національних традицій минулого так: «Доброю є Галлія, прекрасною Італія, пишною Іспанія, величною Германія, але дорожча за них усіх Польща» («*Bona est Gallia, pulchra Italia, opulenta Hispania, majestulosa Germania, caeterum his omnibus, charior Polonia*»)⁵².

Ширше уявлення про систему вивчення історичних дисциплін у Шляхетському колегіумі дає збережений перелік завдань

---

⁵² *Idea Collegii Nobilium pro educatione juventutis in pietate, bonis nobilibusque moribus variis eiusdem statui convenientibus artibus et scientiis sub cura Patrum SJ ad publicam Patriae felicitatem Leopoli erecti MDCCXIX* ([Leopoli, 1749]), 3–4.

для учнів на вересень 1772 — січень 1773 р.⁵³ Згідно з ним, історія йшла другою дисципліною після риторики. Питання, що їх мали опрацювати вихованці, охоплюють Стародавній Рим, далі йдуть цивільне право та поетика, після чого — знову антична історія, але тепер про державний устрій і «громадянський стан» римлян (якщо в попередньому випадку мовилося передусім про хронологію та послідовність правлінь, то в цьому — про суспільний устрій). Наступні питання стосуються латинської мови, а після них — знову «з історії» про «царство асирійців». Усі перелічені предмети викладалися латиною. Потому названо предмети, які вивчали польською: «наука про польські вірші», «національна географія», «наука рахування», «політична географія», «метеорологія», а ще далі французькою: публічне право, географія та адміністративний устрій Європи і низка питань на закріплення загальної ерудиції. Завершували питальник завдання німецькою мовою для тих, хто її вивчав. Таким чином, навіть за цим стислим фрагментом навчальної програми можна зробити висновок про формування модерного підходу до трактування історії, а також про її тісний зв'язок із географією, правознавством та викладанням нових іноземних мов — французької і німецької. Свою роль у запровадженні таких новацій, поза сумнівом, зіграла й заборона діяльності Товариства Ісуса у західних країнах, адже це сприяло міграції до Львова професорів: як безпосередні носії відповідної мови, вони ефективно забезпечували навчальний процес. Про популярність та динамізм розвитку Шляхетського колегіуму свідчить, для прикладу, контракт від 22 жовтня 1751 р. між канівським старостою Миколаєм Потоцьким та ректором Юзефом Їльвером про навчання племінника Потоцького, брацлавського каштелянича. Згідно з документом, Потоцький зобов'язувався сплачувати 100 зл. щорічно за те, аби юнака навчили «латинської та однієї з нових іноземних мов, географії, історії та інших умінь»⁵⁴.

На цей час припадає і часткова спеціалізація професорського складу. Якщо раніше історичні дисципліни викладали професори риторики, то тепер у річних звітах Львівської академії зафіксовано

⁵³ *Exercitationes literariae a mense septembri anni 1772 ad januarium 1773 habitae in Collegio Nobilium Leopoliensi Societatis Iesu* (Leopoli: Typis PP. Franc., [s.d.]).

⁵⁴ НБ ЛНУ, ФРСРК, рпс. 1708 / IV, 2, № 140.

окремих професорів історії. Зокрема, у 1750–1752 рр. професором математики та історії Шляхетського колегіуму був Якуб Кіліян; у 1752–1754 рр. математику та історію в Академії і Шляхетському колегіумі викладав Флоріан Марковський; у 1755–1756 р. професором французької мови, географії та історії Церкви у конвікті та Шляхетському колегіумі був Антуан Бов'є; у 1759–1761 рр. виклади математики й історії провадив у Шляхетському колегіумі Юзеф Поточинський; у 1761–1762 р. історію Церкви читав декан філософського факультету та префект друкарні Тома Попель, а математику, історію і географію Пьотр Мальчевський; у 1762–1763 р. професором теології та історії Церкви був Юзеф Хжановський; у 1763–1766 р. викладання канонічного права, етики і церковної історії поєднував секретар Академії, префект шкіл і типографії Юзеф Бертран; під 1766–1767 р. згадується як окремий професор історії Церкви Юзеф Журовський; у 1767–1770 рр. курси моральної теології та історії Церкви провадив декан факультету мов і вільних мистецтв Станіслав Хичевський; у 1772–1773 р. професором мов і загальної історії був Юзеф Скобера.

Відповідно до здійснюваних реформ зазнав змін і репертуар видань академічної друкарні, де історична література стала посідати солідніше місце. Вище вже йшла мова про гербівник Каспера Несецького, виданий тут у 1728–1743 рр., а в 1742 р. цю тематику продовжила праця з геральдики Юзефа Александра Яблоновського⁵⁵. Одна з перших теоретико-геральдичних розвідок, ця книжка, окрім того, містила нарис про витоки Польщі, Великого князівства Литовського, Русі та Пруссії (пізніше публікацію було повторено двічі — у 1748 та 1752 р.).

На окрему увагу заслуговує видання трактату місіонера Шимона Майхровича, надрукованого у Львівській академії 1764 р. Книжка присвячувалася причинам занепаду держав та обґрунтуванню християнських морально-етичних пріоритетів в історії суспільств. Згідно з тезою автора, головна цінність усіх монархій від біблійних часів і далі — це «добрий порядок»: «Чим для людини є здоров'я, тим для королівств порядок»⁵⁶. Своєю чергою, «порядок» у державах

⁵⁵ Józef Aleksander Jablonowski, *Heraldica to jest osada klejnotów rycerskich y wiadomość znaków herbownych* (Leopoli: Typis Collegii SJ, 1742), 84 арк., 14 таб.

⁵⁶ Szymon Maychrowicz, *Trwałosc szczęśliwa krolestw albo ich smutny upadek...* Cz. III. *Znaki i przyczyny trwałosci krolestw albo ich upadku* (Lwów: Drukarnia Akademii Coll. SJ, 1764), 25–26.

залежить від моральності мешканців, тобто від їхнього прагнення до духовної чистоти й вірності Церкві, що гарантуватиме славу, добробут і процвітання народів. Натомість нехтування батьківською традицією та відхід від Церкви є прямим шляхом до загибелі. Для доведення цієї тези Майхрович наводить приклади азійських та африканських народів, які «занепали» через безвір'я, та порівнює лиха, що їх зазнала християнська спільнота в реформаційних рухах⁵⁷. Паралельно він полемізує з опонентами, коментує їхні закиди та аргументує неправомірність інакших суджень. Головним же висновком трактату виступає те, що історія людства дозволяє побачити головний чинник впливу на майбутню долю держав — систему виховання, бо лише належне виховання батьками дітей у душі християнської віри та розуміння небезпек, якими обертається її втрата чи спотворення, є запорукою «щасливої тривалості» державних утворів⁵⁸. Ще один вартий уваги соціальний акцент, що випливає з міркувань Майхровича, — це потреба співдії родинного та публічного виховання. Порівняння та узгодження ідеалів і пріоритетів між «добрими домівками» та «добрими вчителями» могло би забезпечити суспільний консенсус в умовах активізації політичного життя і посилення впливу держави на формування світогляду громадян. Тези теолога-проповідника набувають особливого значення і в контексті критики єзуїтської системи освіти в різних країнах, зокрема й у Речі Посполитій.

Зміни у представленні історії, зокрема зростання інтересу до національної традиції та поділ історії на церковну й суспільну, знайшли відображення у посібнику Юзефа Жевуського 1766 р., який, імовірно, уживався при вивченні спеціальних предметів у Львівській академії та Шляхетському колегіумі. «Історіопісні забавки» Жевуського, дрогобицького старости й генерал-лейтенанта коронної армії, містили виклад історії від найдавніших часів до 1701 р. у формі коментованої хронології. Всесвітню історію автор поділив на десять періодів: 1) від Сотворіння світу до Потопу; 2) від Потопу до Синайського законодавства; 3) від Синайського законодавства до зруйнування Трої; 4) від зруйнування Трої до заснування Риму; 5) від заснування Риму до смерті Александра Македонського;

⁵⁷ Ibidem, 90.

⁵⁸ Ibidem, 382–430.

6) від смерті Александра Македонського до Різдва Христового; 7) від Різдва Христового до проголошення християнства державною релігією; 8) від Константина Великого до коронування Карла Великого; 9) від коронування Карла до відкриття Христофором Колумбом «другої половини Землі, тепер названої Америкою»; 10) від відкриття Нового Світу до 1701 р.⁵⁹ Виклад доповнюють таблиці з переліком європейських монархів та римських пап⁶⁰ і «Коротка історія Польщі»⁶¹. У цьому стислому нарисі знайшли місце головні події минулого польсько-литовської держави: Люблінська унія, козацька війна під проводом Богдана Хмельницького, Гадяцький трактат та ін. (звісно, все це представлено з оцінкової перспективи ранньомодерної шляхетської історіографії).

Насамкінець варто додати, що студентську лектуру з історії доповнювали численні західні видання, а також праці, що виходили друком у багатьох інших осередках Речі Посполитої.

***

Підсумовуючи, можна констатувати, що впродовж XVII–XVIII ст. викладання історичних дисциплін у Львівській академії зазнавало суттєвих змін. Вони були пов'язані передусім із особливостями організації навчального процесу в єзуїтському шкільництві, яке спиралося на незмінний від 1599 р. статут «Ratio Studiorum». Незважаючи на численні ініціативи академічних спільнот у різних європейських країнах, керівництво Товариства Ісуса довго не погоджувалося на виділення історії в окремий предмет навчальних студій. Тому аж до 1739 р. історія слугувала лише однією зі складових риторичної підготовки — головним інструментом прищеплення «eruditio» через вивчення мови та стилістики давніх авторів. Саме тому впродовж тривалого часу, принаймні до кінця XVII ст., твори античних істориків та Отців Церкви являли собою, по суті, єдине джерело пізнання минулого. Проте, оскільки в «Ratio Studiorum» не заборонялося викладання національної історії та політичних наук, окремі професори могли проявляти власну творчу ініціативу.

⁵⁹ Józef Aleksander Rzewuski, *Zabawki dziejopiskie, albo zebranie dzieiow znakomitszych od stworzenia swiata do początkow wieku naszego* (Lwów: w drukarni Akademickiej Soc. Jesu, 1766).

⁶⁰ Ibidem, 117–158.

⁶¹ Ibidem, 159–s276.

Хоч це не виходило за рамки дозволеного канону, однак сприяло збагаченню репертуару взірців ораторського мистецтва шляхом вивчення історії, географії, генеалогії, геральдики, епіграфіки, нумізматики, сфрагістики тощо. У такий спосіб, поруч із збереженням пієтету перед античною та святоотецькою спадщиною, упродовж XVII — першої третини XVIII ст. у єзуїтському вихованні дедалі важливіше місце стали посідати ці дисципліни світського характеру. Тоді ж антична історія перестала сприйматися лише як джерело образів та аллюзій: її почали викладати у тісному зв'язку з правознавством та доповнили географією, котра, як «частина» історії, сприяла розширенню просторових уявлень та світоглядних перспектив викладачів і студентів. У становленні історичної освіти такого типу неабияку роль відіграла Львівська академія, де з другої половини XVII ст. почало формуватися історіографічне середовище, а видавнича діяльність академічної друкарні популяризувала наукові здобутки та освітні проекти.

Паралельно до цих новацій дедалі виразніше окреслюються зміни у підходах до трактування минулого. З одного боку, на перший план вийшла проблематика національної історії, до чого спонукало загрожене становище Речі Посполитої у політичних катаклізмах середини — другої половини XVIII ст., а з другого боку, засвоювалися західні методологічні віяння. При вивченні історії важливими стають не тільки події та факти, а й причинно-наслідкові зв'язки; виопуклюється розуміння «важливішого» і «неважливого»; внаслідок розширення просторової уяви переосмислюється подієва канва минулого у категоріях культури, торгівлі, міжнародних взаємин, господарської діяльності тощо. Врешті, вдосконаленню методик викладання сприяє міграція до Львова численних утікачів з Німеччини та Франції — професорів закритих там єзуїтських навчальних закладів, що особливо увиразнює досвід відкритого при Академії Шляхетського колегіуму. Незмінним же для єзуїтської освіти аж до кінця її існування залишилося тільки ставлення до історії як «учительки життя»: львівські професори завжди трактували історичний досвід як чи не найважливіший засіб виховання особистості, наснаженої християнською мораллю.

Bibliography

«De ratione atque institutione studiorum per sex patres deputatos Romanos anno 1585 conscripta iudicium congregationis provinciae Polonia mandato R. P. N. ad eundem finem celebratae Vilnae anno 1586 mensibus octobre, novembre et decembre, et ianuario sequente.» In Piechnik, Ludwik. *Powstanie i rozwój jezuickiej Ratio Studiorum (1548–1599)*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2003.

Blanchard, Jean-Vincent. *Loptique du discours au XVII-e siècle. De la rhétorique des jésuites au style de la raison moderne (Descartes, Pascal)*. S.l.: Les Presses de l'Université Laval, 2005.

Borek, Piotr. «O listach Bohdana Chmielnickiego.» In *Ejusdem. Szlakami dawnej Ukrainy. Studia staropolskie*, 161–210. Kraków, 2002.

Dacka, Iwona Monika. «*Korona Polska*» *Kaspra Niesieckiego. Pomnik staropolskiego piśmiennictwa heraldycznego*. Warszawa: Wyd-wo DiG, 2004.

Dainville, François de. *L'Éducation des jésuites (XVI-e — XVIII-e siècles)*. Paris: Les Editions de Minuit, 1978.

Exercitationes literariae a mense septembri anni 1772 ad januarium 1773 habitae in Collegio Nobilium Leopoliensi Societatis Iesu. Leopoli: Typis PP. Franc., [s.d.].

Freylichówna, Judyta. *Ideał wychowawczy szlachty polskiej w XVI i początku XVII wieku*. Warszawa: Nauk. Towarzystwo Pedagogiczne, 1938.

Gengell, Georgius. *Gradus ad atheismum. Primum genus graduum per quos in Voraginem Atheisticam descenditur*. Leopoli: Typis Collegii Societatis Iesu, 1724.

Idea Collegii Nobilium pro educatione juventutis in pietate, bonis nobilibusque moribus variis eiusdem statui convenientibus artibus et scientiis sub cura Patrum SJ ad publicam Patriae felicitatem Leopoli erecti MDCCXIX. [Leopoli, 1749].

Institutum Societatis Iesu. Vol. 2: *Examen et Constitutiones. Decreta congregationum generalium. Formulae congregationum*. Florentiae, 1893.

Jablonowski, Józef Aleksander. *Heraldica to iest osada klejnotów rycerskich y wiadomość znaków herbownych*. Leopoli: Typis Collegii SJ, 1742.

Kmet', Vasyl', and Prytula, Yaroslav. «Lorencovych Aleksander.» In *Encyclopedia. Lviv's'kyi nacional'nyi universytet imeni Ivana Franka*, 2 vols. 2: 56. L'viv: LNU im. I. Franka, 2011.

Kmet', Vasyl', and Prytula, Yaroslav. «Perkovych Toma.» In *Encyclopedia. Lviv's'kyi nacional'nyi universytet imeni Ivana Franka*, 2 vols. 2: 280. L'viv: LNU im. I. Franka, 2011.

Kmet', Vasył'. «Honcel'-Mokrs'kyi Andzei.» In *Encyklopediia Lvova*, edited by A. Kozyc'kyi, and I. Pidkova, 1: 543–544. Lviv: Litopys, 2007.

Kmet', Vasył'. «Kiliian.» In *Encyclopedia. Lvivs'kyi nacional'nyi universytet imeni Ivana Franka*, 2 vols. 1: 600. Lviv: LNU im. I. Franka, 2011.

Kmet', Vasył'. «Lvivs'kyi yezuits'kyi universytet (1661–1773).» In *Encyclopedia. Lvivs'kyi nacional'nyi universytet imeni Ivana Franka*, 2 vols. 1: 16–37. Lviv: LNU im. I. Franka, 2011.

Kmet', Vasył'. «Markovs'kyi Florian.» In *Encyclopedia. Lvivs'kyi nacional'nyi universytet imeni Ivana Franka*, 2 vols. 2: 98. Lviv: LNU im. I. Franka, 2011.

Kmet', Vasył'. «Nesec'kyi Kasper.» In *Encyclopedia. Lvivs'kyi nacional'nyi universytet imeni Ivana Franka*, 2 vols. 2: 196. Lviv: LNU im. I. Franka, 2011.

Kmet', Vasył'. «Rutka Teofil.» In *Encyclopedia. Lvivs'kyi nacional'nyi universytet imeni Ivana Franka*, 2 vols. 2: 390. Lviv: LNU im. I. Franka, 2011.

Kmet', Vasył'. «Skobera Yuzef.» In *Encyclopedia. Lvivs'kyi nacional'nyi universytet imeni Ivana Franka*, 2 vols. 2: 434–435. Lviv: LNU im. I. Franka, 2011.

Kmet', Vasył'. «Velevych Macei.» In *Encyklopediia Lvova*, edited by A. Kozyc'kyi, and I. Pidkova, 1: 340. Lviv: Litopys, 2007.

Kmet', Vasył'. «Yurkovs'kyi Mihal.» In *Encyclopedia. Lvivs'kyi nacional'nyi universytet imeni Ivana Franka*, 2 vols. 2: 708. Lviv: LNU im. I. Franka, 2011.

Kmet', Vasył'. «Zuhovych Yan.» In *Encyclopedia. Lvivs'kyi nacional'nyi universytet imeni Ivana Franka*, 2 vols. 1: 542. Lviv: LNU im. I. Franka, 2011.

Kmet', Vasył'. «Zuhovych Yan.» In *Encyklopediia Lvova*, edited by A. Kozyc'kyi, 2: 501–502. Lviv: Litopys, 2008.

Lacouture, Jean. *Yezuity*, translated by I. Duh, 2 vol. Vol. 1. Lviv: Svichado, 2011.

Lichański, Jakub Zdzisław. *Retoryka od średniowiecza do baroku. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wyd-wo Naukowe PWN, 1992.

Maychrowicz, Szymon. *Trwałosc szczęśliwa krolestw albo ich smutny upadek... Cz. III. Znaki i przyczyny trwałości krolestw albo ich upadku*. Lwów: Drukarnia Akademii Coll. SJ, 1764.

Monumenta Pedagogica Societatis Jesu, edited by C. Gómez Rodeles etc. Vol. 1. Matriti, 1901.

Naukova biblioteka LNU im. I. Franka, fond rukopysnyh, starodrukovanyh i ridkisnyh knyh, rkp. 491 II.

Naukova biblioteka LNU im. I. Franka, fond rukopysnyh, starodrukovanyh i ridkisnyh knyh, rkp. 1708 / IV, 2, no 140.

Piechnik, Ludwik. «Przemiany w szkolnictwie jezuickim w Polsce XVIII wieku.» In *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Wybór artykułów*, 183–209. Kraków: Wyd-wo WAM, 1994.

Possevino, Antonio. *Bibliotheca selecta de Ratione studiorum*. Roma, 1593.

Puchowski, Kazimierz. *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565–1773*. Gdańsk: Wyd-wo Un-tu Gdańskiego, 1999.

Puchowski, Kazimierz. «Nauczanie historii w polskich kolegiach jezuickich (1565–1773). Zarys Problematyki.» In *Jezuici a kultura polska. Materiały sympozjum*, edited by ks. L. Grzebienia SJ, and ks. S. Obirka SJ. Kraków: Wyd-wo WAM, 1993.

Ratio Studiorum: Układ studii Towarzystwa Isusovoho. Systema yezuits'koi osvity (Seriiia Studia rationis), translated by R. Parańko, and A. Masliuh. Lviv: Svichado, 2008.

Rzewuski, Józef. *Zabawki dziejopiskie, albo zebranie dzieiow znakomitszych od stworzenia swiata do początkow wieku naszego*. Lwów: w drukarni Akademickiey Soc. Jesu, 1766.

Shevchenko, Tetiana. ««Rus'kyi svit» Antonio Possevino z Kostiantynom Vasylem Ostroz'kym.» In *Relihiia v Ukraini*. Last modified May 25, 2016. <http://www.religion.in.ua/main/history/8324-ruskij-svit-antonio-possevino-z-kostyantynom-vasilem-ostrozkim.html>.

Shevchenko, Tetiana. *Yezuyits'ke shkil'nytstvo na ukrayins'kykh zemliakh ostannioi chverti XVI — seredyny XVII st.* Lviv: Svichado, 2005.

Shvec», Natalia. «Repertuar navchal'noi literatury dlia humanitarnyh studii vydavnytstva Lvivs'koho yezuits'koho kolehiumu.» *Naukovi praci Nacional'noi biblioteky Ukrainy im. V.I. Vernads'koho* 28 (2010): 318–341.

Sushko, Oleksandr. «Nykyta Meleshko, nezvisnyi panegiryst XVII w.» *Zapysky Naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka* L (1902): 1–8 (Miscellanea).

Tsentrāl'nyi Derzhavnyi Istorychnyi Archiv Ukrainy u m. Lviv, f. 140, op. 1, spr. 126.

Isaievych, Yaroslav. *Ukrains'ke knyhovydannia: vytoky, rozvytok, problemy*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva NAN Ukrainy, 2002.

Abstract**Historical Studies at Lviv Jesuit Academy (1661–1773)**

The article traces a lengthy process of gradual introduction of historical studies to the schooling model of the Society of Jesus as exemplified by Lviv Jesuit Collegium. This model, formalized by the educational statute «Ratio Studiorum» of 1599, which remained unchanged until the Society was liquidated, did not formally provide for teaching history as a separate discipline, although pupils obtained certain information about the past during the entire course of studies. In the first half of the 17th century it was only classical authors who served as a source of such knowledge — their texts were used as samples for studying Latin and rhetoric, and as a well for acquiring «eruditio». However, since «Ratio Studiorum» did not explicitly forbid using the texts of new historiography, teachers could take the initiative to provide the youth with a wider scope of knowledge. A bibliographical encyclopedia by Antonio Possevino has played a particularly big role in spreading such «teaching liberalism» (I ed.: Rome, 1593), when it was recommended to supplement the lectures with the works of «new» authors. It is also worth mentioning the first textbook in history for the Jesuit schools by Orazio Torsellino (I ed.: Rome, 1598). In Lviv, a changing attitude towards history was exemplified by the first works of Collegium professors Maciej Wielewicz and Jan Zuchowicz in 1660s which described current events of those days. It was then that under the public pressure the courses in rhetoric started to teach political discourse focusing on the knowledge important for this genre: genealogy, heraldry, historical geography, and the history of law and «the national past». These innovations continued in late 17th — middle of 18th centuries in a number of works of Lviv professors who used the Western textbooks in history (the article analyzes this in detail). Thus, introduction of history as a separate branch of studies in Lviv since 1739 became a logical follow-up of the changes which had been accumulating for a long time.

Keywords: historical studies, Society of Jesus, Lviv Jesuit Collegium.